

**Світлана ЛОКАЙЧУК,
Наталія СКЛЯРЕНКО,
Григорій ОХРИМЕНКО,
Сергій БУБАЛО
(Луцьк),
Володимир БУЧАК
(Бубнів Володимир-Волинського р-ну)**

«РОГАТІ» ПРЯСЛА ТШИНЕЦЬКО-КОМАРІВСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Унікальні артефакти тшинецько-комарівської культури (ТКК) доби пізньої бронзи – «прясла з виступами» виявлено у Володимир-Волинському р-ні поблизу с. Бубнів В. Бучаком. Знахідки подібних виробів відомі з території Польщі, Західної Волині, Подніпров'я. Про їхнє призначення існує кілька точок зору.

Тшинецько-комарівська культура залишила значний слід в історії західної України доби пізньої бронзи. Час її перебування на цих теренах – XVIII–IX ст. до н. е. Вона мала вплив на лужицьке, милоградське, білогрудівське населення. Ареал її формування – басейн Вісли, Закарпаття. Дослідники відзначають значні успіхи цієї людності в різних галузях господарства: житлобудівництві, металообробці, кременярстві, гончарстві. Посуд поліської зони ТКК більш простий – тюльпаноподібної форми, скромно прикрашений біля вінець прокресленими лініями, відтисками різної форми та ін. Проте тут трапляються особливі «рогаті» прясла. При цьому знаходяться і звичайні тягарці для обертвості веретен – округло-овальні. Кераміка Волині та Подністров'я власне комарівської культури має більш оригінальні форми, багатший декор, несе впливи Півдня (закарпатських та наддунайських культур).

Одною з перших на прясла з виступами («рогаті») звернула увагу видатна дослідниця доби бронзи України Софія Станіславівна Березанська. Вона відзначала, що ці вироби трапляються не лише на поселеннях, але й у могильниках. Вони виготовлялися з тієї ж глиняної маси, що й посуд: з домішкою піску, товченого граніту, паленого кременю. Поверхня старанно вирівнювалася, розміри прясел різні – найбільші висотою 4 см, діаметром 6 см, найменші мають висоту 1-1,5 см, діаметр – 3-2,5 см. Найбільш поширені з h – 2,5-3 см, d – до 6 см. За формою дослідниця поділила їх на такі групи: 1) біконічні, 2) круглі, 3) плоскі – у формі зубчатого коліщатка. Окремі прясла на торцях виступів прикрашені крапками, рисочками, які могли мати певне значення [Березанская, 1972, с. 123]. «Рогаті» прясла С. Березанська виділяла в особливу групу східнотшинецької культури (СТК) як «надзвичайно характерну ознаку пам'яток всієї тшинецько-комарівської спільності» [Березанская, 1972, с. 123] (рис. 5; рис. 8). Далі перераховуються місця знахідок виробів, яких відомо було на той час близько 10: Народичі, Теклинський курган, поселення Мошни, Солов'є, Бортничі, у ґрунтовому похованні Нова Українка, поблизу м. Острог над р. Горинь [Березанская, 1972, с. 124]. Потрібно додати, що за останні десятиліття знахідок «рогатих» прясел стало відомо більше: с. Майдан-Липно Маневецького р-ну, Бубнів (два прясла) Володимир-Волинського р-ну, Заставне Любомльського р-ну, Святе Здолбунівського р-ну Рівненської обл., Голишів Луцького р-ну Волинської обл. (знахідки Д. Остапука, В. Бучака, Г. Охріменка). Поблизу Нетішина Хмельницької обл. О. Романчуком знайдено кілька таких виробів. Частина з них подана в таблиці археолога з м. Познань (Польща) Пшемислава Макаровича [Makarowicz, 2010, s. 326, Рис. 5.15: 5-9], а ще раніше – в публікації Г. Охріменка та О. Гусаревич [Охріменко, Гусаревич, 2006, с. 231-243] (табл. 1).

Місця знахідок «рогатих» прясел П. Макарович позначив на карті [Makarowicz, 2010, s. 326, Рис. 6.15] (рис. 1). Всього подано 32 пункти знахідок на землях Польщі та України, у т. ч. Гута Михайлівська, Малополовецьке (пункт 3, поховання 12 – розкопки С. Лисенка), Чапаївка / Віта Литовська, Теклино (курган 347), Могиляни (поблизу Острога), Народичі (пункт 1, поховання 6), Таценки, Здвижівка, Завадня, Тептюків (пункт 6), Тептюків (пункт 7) [Niedźwiedź, 1996, s. 149, рис. 1: 7], Ганна (пункт 1) [Niedźwiedź, 1996, s. 149, tabl. XIX], Рогатка (пункт 12) [Niedźwiedź, 1996, s. 117, tabl. XIV: 9], Черльонка, Гуцьов (пункт 6, курган 21), Дубечно (пункт

1) [Taras, 1995, s. 142, tabl. XXXIX: 5], Гарбатувка-Колонія (пункт 1), Патенні, Жероцін (пункт 3) [Taras, 1995, s. 121, tabl. XVIII: 12; Велькополе, s. 117], Київ-Оболонь, Жданів, Дорогоща (за Г. Тарас 2007, П. Макарович 2009). Подані на карті пункти концентруються в середній течії Дніпра (переважно правий берег), в басейні верхньої та середньої Горині, в середній течії Західного Бугу з притокою Лугою, у верхів'ї Прип'яті (рис. 2; рис. 3; рис. 5; рис. 6; рис. 7).

Описуючи прясла, С. Березанська зазначає, що є вироби сплюснені, майже кулеподібні, кількість виступів («ріжків») – 5-7, частіше – п'ять. Середній діаметр прясел з виступами – 5–5,5 см, діаметр отвору – 0,5-1 см. Є виступи більш і менш виражені, їх висота – 0,5-1 см, ширина – 0,5-1 см. На виробі з Солов'ї на кінцях виступів нанесено наколи в такий спосіб, що на кожному наступному виступі на один накол більше. На пряслі з Теклино помітна піктограма з шести знаків, які нагадують зображення на посуді зрубної культури [Березанская, 1982, с. 178; Березанская, 1972, с. 123, 124].

З відомого могильника біля с. Комарів Івано-Франківської обл. (Подністров'я) походить «рогате» прясло, опубліковане І. Свешніковим [Swiesznikow, 1966, tabl. XVI, 19]. У книзі С. Березанської «Средний период бронзового века в северной Украине» подано таблицю ілюстрацій з «рогатими» пряслами з околиць Острога – три штуки, з Таценок, Святого, Черльонки (Польща), Нової Українки, Віти-Литовської, Завадні [Березанская, 1972, с. 239, Табл. XXXVIII].

У монографії «Северная Украина в эпоху бронзы» С. Березанська в окремому параграфі «Культовые места и предметы культа» описує ритуальні споруди, жертівники, зольники, обрядові предмети: глиняні хлібці, мініатюрні посудини, вотивну кераміку, глиняні фігурки тварин і птахів, підвіски, амулети, а також «рогаті» прясла.

І. Винокур, А. Гуцал, В. Мегей у 1985 р. проводили розкопки курганного могильника поблизу с. Дорогоща Ізяславського р-ну Хмельницької обл. У досліджуваних курганах (в поховальних ямах та насипах) знайдено переважно матеріали доби середньої та пізньої бронзи, зокрема культур: городоцько-здовбицької (ГЗК), межановицької (МК), окремі фрагменти бабинської (БК), близькі до культури Ноуа, східнотшинецької (СТК) та комарівської (КК). Питання про наявність на одній пам'ятці матеріалів двох культур – ГЗК–МК або/і СТК–КК – є дискусійними, не всі артефакти вдалося побачити. Самі кургани належать, найімовірніше, носіям тшинецько-комарівської культури, а матеріали ГЗК, МК потрапили в насип разом із землею з поселення, яке раніше тут було. Для нашого дослідження цікавими є знахідки з поховання № 2 кургану № 1. Тут в ямі та поряд з нею виявлено перепалені кістки та офірні дарунки: бронзовий браслет в півоберта, уламок крем'яного серпа, точильний брусок та два прясла – одне «рогате», друге із заглибленням на обідку – ніби для намотування ниток [Винокур, Гуцал, Мегей, 1998, с. 43, рис. 6: 5,6]. (Раніше висловлювалася думка, що ці предмети є деталями горизонтальних верстатів – коліщатко, по якому йшла нитка). Рогате прясло має більші розміри – приблизно 6,5 см, шість виступів різної висоти. Ці вироби притаманні переважно тшинецькій культурі.

Інше «рогате» прясло знайдено на правому березі р. Горинь поблизу м. Нетішин цього самого Ізяславського р-ну і також під час розкопок кургану № 2 експедицією Інституту археології НАН України та Нетішинського краєзнавчого музею в складі С. Березанської, Я. Гершковича, В. Самолюка. Це прясло знайдено у перевідкладеному шарі, але, ймовірно, воно мало зв'язок із похованнями [Березанська, Гершкович, Самолюк, 1998, с. 53-54].

Рідкісний виріб виявив на Фастівщині С. Лисенко – прясло з шістьма зіркоподібними заокругленими виступами, до кожного з яких від центру виходить по чотири промені [Лисенко, 2002, Рис. 1].

Зовсім недавно О. Жук передав до Волинського краєзнавчого музею унікальну знахідку з Млинівщини – хрестоподібний виріб (прясло) з отвором у центрі (рис. 9:7). Він має сіро-коричневий колір, середню домішку палено-товченого кременю, прогладжену поверхню. Можемо зробити припущення, що ці предмети (можливо, культу) використовувалися під час весняно-ритуальних дійств як символи сонця (хрест символізує сонце, а різки – імітація променів). Їх могли нести діти під час церемоніально-обрядових процесій.

Доктор габілітований Пшемислав Макарович відносить «рогаті» прясла до інсигній влади (їх знаходять переважно на поселеннях, хоча трапляються, як сказано, і в похованнях, зокрема на Люблінській височині, Люблінському Поліссі). Підставою для такого висновку слу-

гувала схожість прясел цього типу з кам'яними наверхами цитриноподібних булав. На цю подібність звертали увагу також С. Березанська [Березанская, 1972, с. 292], Я. Домбровський [Dąbrowski, 2005, s. 228], Г. Тарас (Taras, 2007, s. 104). Проте такі прясла, на думку П. Макаровича, могли використовуватись у давніх веретенах як предмети, необхідні для кращої обертості мотання ниток [Makarowicz, 2010, s. 325-326].

Отже, можемо в якійсь мірі погодитися з авторами, які допускали, що «рогаті» прясла імітували знаки влади, були сакральними або ритуальними виробами. Напевне, їх можна вважати і предметами мистецтва, враховуючи якість виготовлення (іноді ангобування), нанесення на них символічних знаків тощо. На сьогодні «рогатих» прясел відомо близько 40, найбільша їх кількість походить з території Західної Волині та Малеого Полісся. Достеменно з'ясувати значення та призначення таких особливих виробів, як «рогаті» прясла, важко. Знахідки їх у закритих комплексах, можливо, привідкрили б пов'язану з ними таємницю.

1. Березанская С. С. Северная Украина в эпоху бронзы / С. С. Березанская. – К. : Наук. думка, 1982. – 209 с.
2. Березанська С. С. Розкопки курганів тшинецької культури на р. Горинь / С. С. Березанська, Я. П. Гершкович, В. О. Самолюк // Археологічні відкриття в Україні 1997–1998 рр. : збірка наук. праць / під ред. Д. Н. Козака, С. І. Гаврилюк. – К. : ІА НАНУ, 1998. – С. 53-54.
3. Березанская С. С. Средний период бронзового века в северной Украине / С. С. Березанская. – К. : Наук. думка, 1972. – 265 с.
4. Винокур Й. Дослідження курганів доби бронзи у с. Дорогощі на Волині / Й. Винокур А. Гуцал, В. Мегей // Записки НТШ ім. Т. Шевченка. – Т. CCXXXV. Праці Археологічної комісії. – Львів, 1998. – С. 433-465.
5. Лисенко С. Середнє Подніпров'я за доби пізньої бронзи / С. Лисенко // Записки НТШ ім. Т. Шевченка. – Львів, 2002. – Т. CCXLIV. – С.
6. Охріменко Г. Нові пам'ятки тшинецько-комарівської культури на Волинському Поліссі / Г. Охріменко, О. Гусаревич // Zmierzch kompleksu trzciniecko-komarowskiego. Lubelskie Materiały Archeologiczne. – Lublin: Instytut Archeologii Uniwersytetu M. Curie-Skłodowskiej, 2006. – Т. XIV. – С. 231-243.
7. Dąbrowski J. Symbole prestiżu starszej epoki brązu w Polsce / J. Dąbrowski // На пошану Софії Станіславівни Березанської : збірка наук. праць. – К. : Шлях, 2005. – С. 228-229.
8. Gardawski A. Zagadnienie kultury «ceramiki grzebykowej» w Polsce / A. Gardawski // Wiadomości archeologiczne. – Т. XXV. – Z. 4. – Warszawa, 1958.
9. Makarowicz P. Trzciniecki krąg kulturowy – wspólnota pogranicza Wschodu i Zachodu Europy / P. Makarowicz. – Poznań : Wyd-wo Poznańskie, 2010. – 445 s.
10. Swiesznikow I. Kultura komarowska / I. Swiesznikow // Archeologia Polski. – Т. XII. – № 1. – Wrocław-Warszawa-Kraków, 1966. – S. 39-107.
11. Taras H. Kultura trzciniecka w międzyzeczcu Wisły, Bugu i Sianu / H. Taras. – Lublin : Wyd-wo Uniw. M. Curie-Skłodowskiej, 1995. – 261 s.
12. Niedźwiedz J. Badania na osadzie wielokulturowej w Teptiukowie, stan. 6, G. M. Hrubieszów/ J. Niedźwiedz // Arch. Pol. Środkowoschodniej. – 1996. – Т. 1. – S. 141-143.

Таблиця 1

Опис прясел з виступами («рогатих») з території Польщі та Волині

№	Місцезнаходження	розміри	кількість ріжків	домішки			обробка поверхні
				пісок	жорства	палений кремій	
1.	Млинівський р-н Рівненська обл.	4,7x1,9 см	4	+		+	вирівняна
2.	Хорів Острозький р-н Рівненська обл.	4,7x3,8 см	5	+	+(кварц)		вирівняна
3.	Городище Березнівський р-н Рівненська обл.	5,3x4,9x2,7 см	6	+	+(кварц)		ангобована

4.	Дорогоща Ізяславський р-н Хмельницька обл.	5,9x3,7 см	9	+	+		ангобована
5.	Застав'я (Підгородно) Любомльський р-н Волинська обл.	5,3x2,6 см	8	+		+	
6.	Майдан-Липно Маневицький р-н Волинська обл.	5,0x3,2 см	8	+		+	ангобована
7.	Бубнів Володимир-Волинський Волинська обл.	4,4x4 см	5	+		+	
8.	Бубнів Володимир-Волинський Волинська обл.	4,6x2,5 см	5	+		+	
9.	Святе Здолбунівський р-н Рівненська обл.	4,8x1,8 см	5	+		+	
10.	Текліно		5	+?		+?	
11.	Підгородно Любомльський р-н Волинська обл.	5,2x? см	8	+		+	
12.	Поблизу Острога	6,8x? см	5?	+?		+?	
13.	Поблизу Острога	5,0x? см	6	+?		+?	
14.	Поблизу Острога	5,3x? см	5	+?		+?	
15.	Таценки	≈6,0x4,0 см	7	+?		+?	
16.	Черльонка (Польща)	≈5,4x3,8 см	6	+?		+?	
17.	Нова Українка	≈8,0 x? см	7	+?		+?	
18.	Віта-Литовська	6,7x? см	5	+?		+?	
19.	Західна Волинь	6,2x4,8 см	5	+?		+?	
20.	Мишів Любомльський р-н Волинська обл.	7,0x2,0? см	5	+		+	

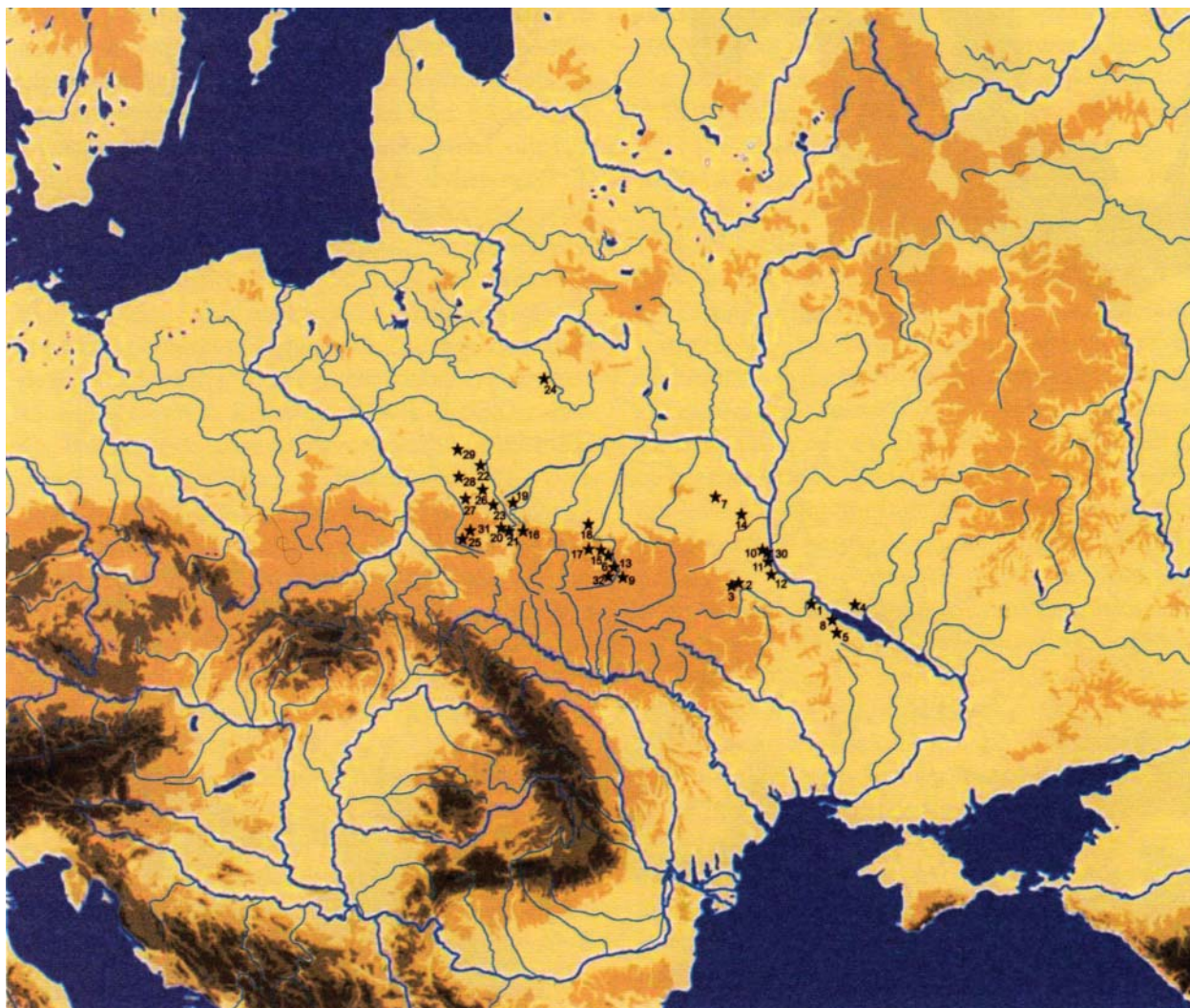

Рис 1. Поширення рогатих прясельць тишинецько-комарівського кола культур: 1 – Гута Михайлівська; 2 – Малополовецьке, п. 2а; 3 – Малополовецьке, п. 3, поховання 12; 4 – Чапайівка / Віта Литовська; 5 – Текліно, кург. 347; 6 – Могиляни (Острог); 7 – Нородичі, п. 1, поховання 6; 8 – Мошини; 9 – Солов’ї; 10 – Бортничі; 11 – Нова Українка; 12 – Таценки; 13 – Святе; 14 – Здвижівка; 15 – Завадня; 16 – Бубнів; 17 – Голишів; 18 – Майдан-Липно; 19 – Застав’я; 20 – Тептюков, п. 6; 21 – Тептюков, п. 7; 22 – Ганна, п. 1; 23 – Рогатка, п. 12; 24 – Черльонка; 25 – Гуцюв, п. 6, кург. 21; 26 – Дубечно, п. 1; 27 – Гарбатувка Колонія, п. 1; 28 – Пашенкі; 29 – Жероцін, п. 3; 30 – Київ-Оболонь; 31 – Жданов; 32 – Дорогоща (wg Н.Тaras 2007; Р. Makarowicz 2009)

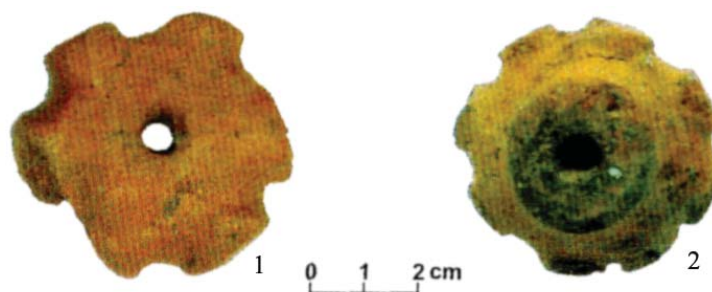

Рис. 2. Рогаті прясельця з Дубечна (1) та з Гарбатувки Колонії (2) (fot. М. Piotrowski)

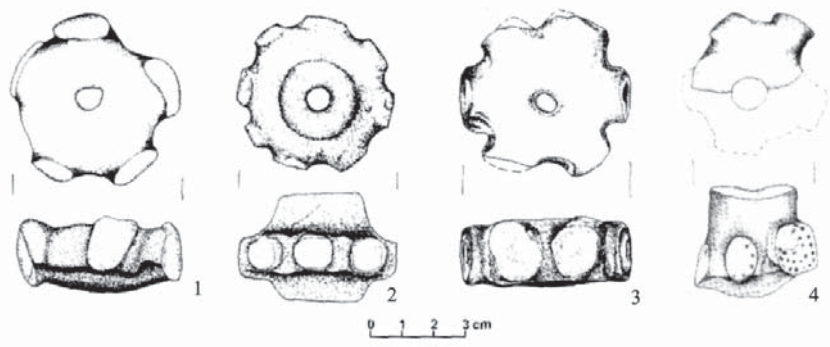

Рис. 3. Рогаті прясельця з Дубечна (1), Гарбатувки Колонії (2), Рогатки (3) і Ганни (4) (рис. Н.Тарас і R. Galej)

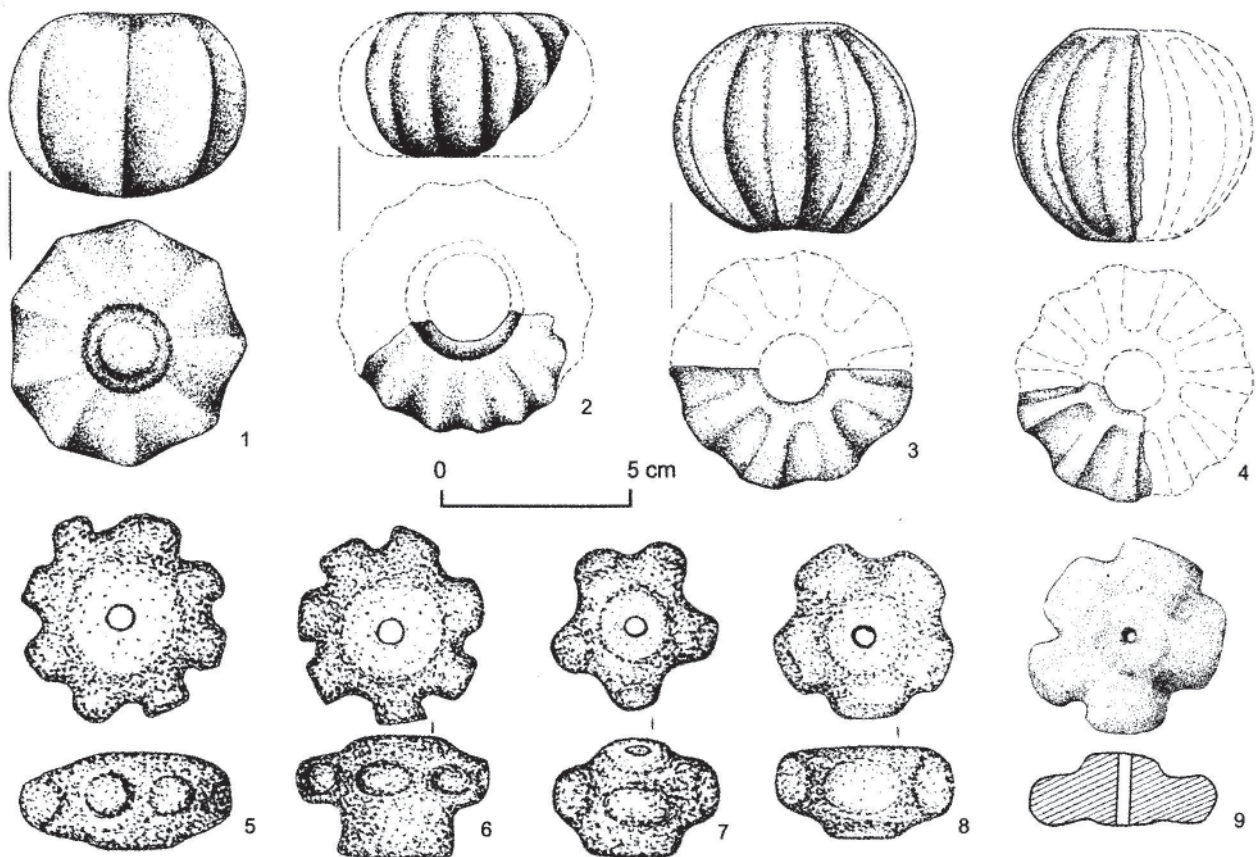

Рис. 4. Цитринові кам'яні булави та «рогаті» прясельця, що мали «інсигніальні функції тишинецького кола культур» (wg P.Макаrowicz): 1 – Рogaшин, п. 2-4, басейн р. Бзури; 2 – Поводув, басейн Нери; 3-4 – Полісся, басейн Бзури; 5 – Застав'я, Волинське Полісся; 6 – Майдан-Литно, Волинське Полісся; 7-8 – Бубнів, Волинь (за В. Бучаком); 9 – Святе (wg А. Koško 2002; В. Muzolff 2002; P. Макаrowicz 2005a; J. Górski, P. Makarowicz, A. Wawrusiewicz 2010; С. Березанська 1972; Г. Охріменко, О. Гусаревич 2007)

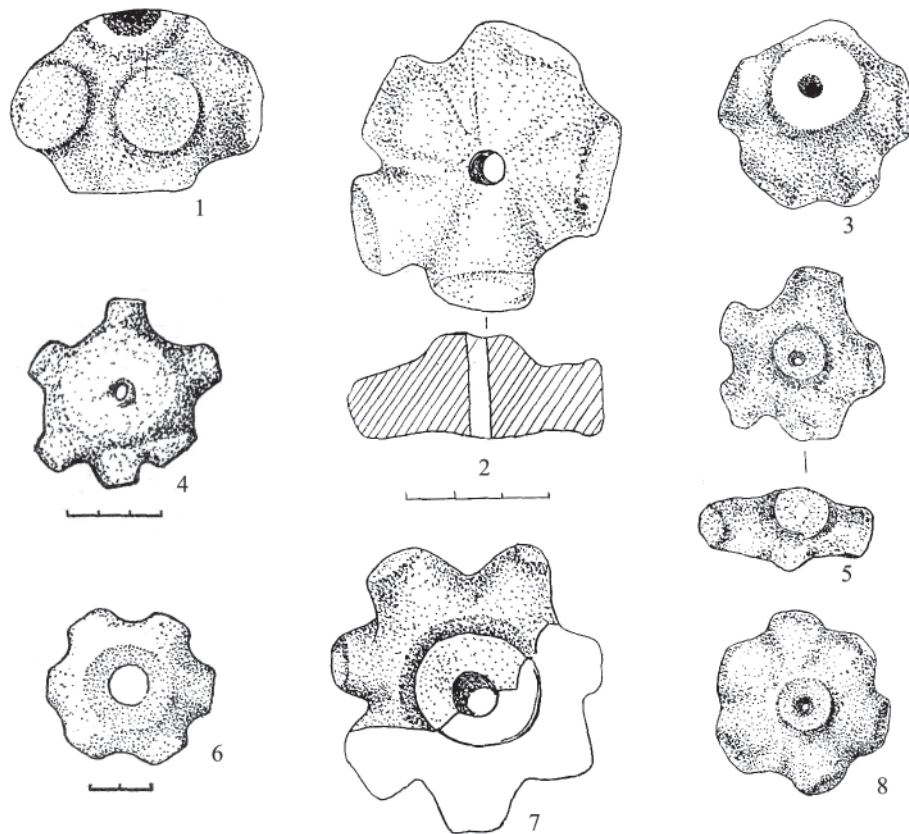

Рис. 5. «Рогаті» пряслиця: 1, 3, 8 – р. Горинь поблизу м. Остріг; 2 – с. Святе; 4 – с. Дорогоща; 5 – с. Завадня; 6 – с. Текліно; 7 – с. Нова Українка (за С. Березанською, Й. Винокуром)

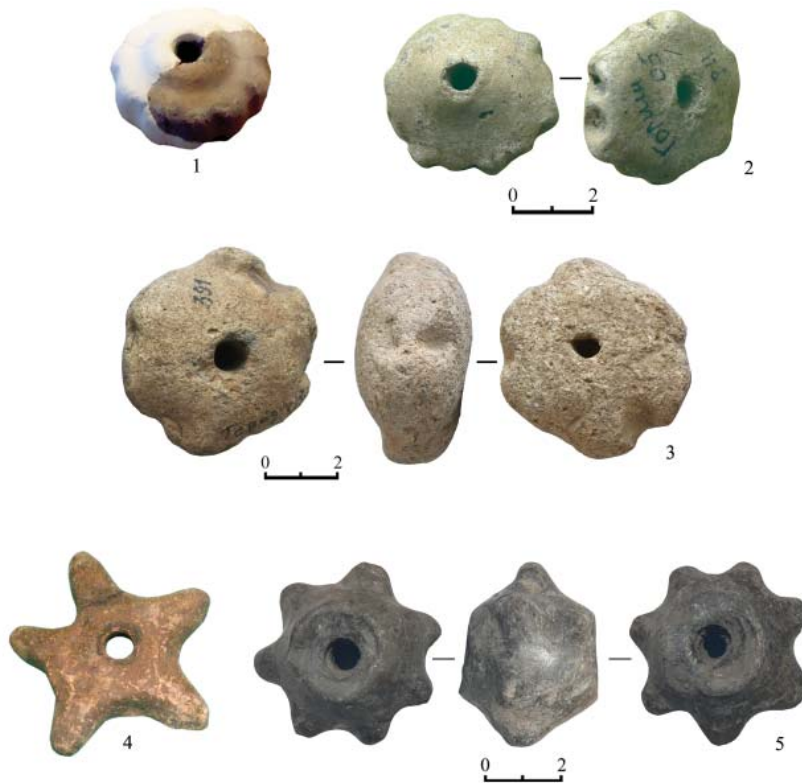

Рис. 6. «Рогаті пряслиця»: 1 – с. Буца, Тартак Дубнівського р-ну; 2 – с. Голишів Луцького р-ну; 3 – с. Городок Березнівського р-ну; 4 – с. Мишків Лбомльського р-ну; 5 – с. Заліщики Тернопільської обл. (Фото Г. Охріменка)

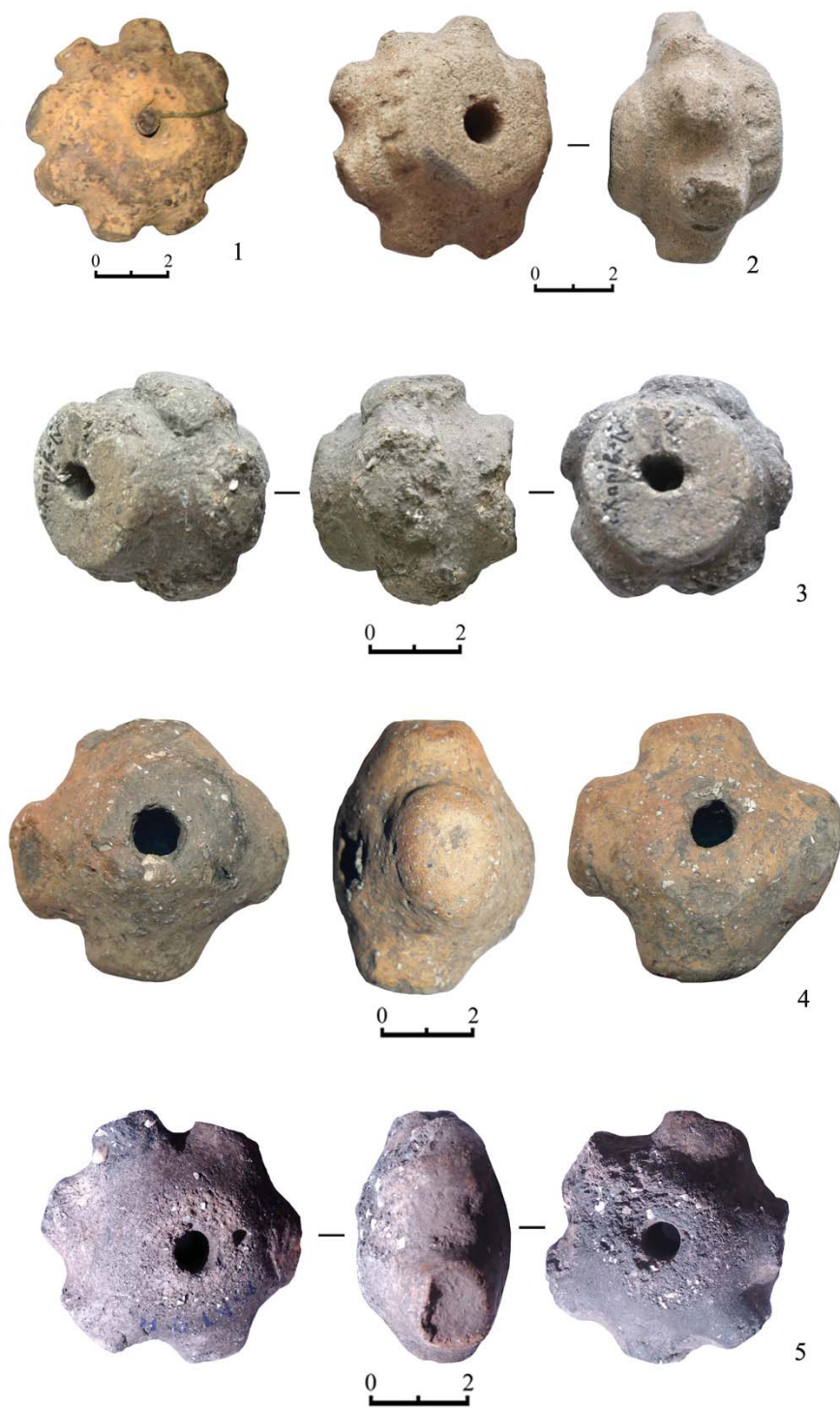

Рис. 7. «Рогаті» прасиця: 1 – с. Підгородно; 2, 4 – Волинь; 3 – с. Хорів; 5 – с. М'ятин

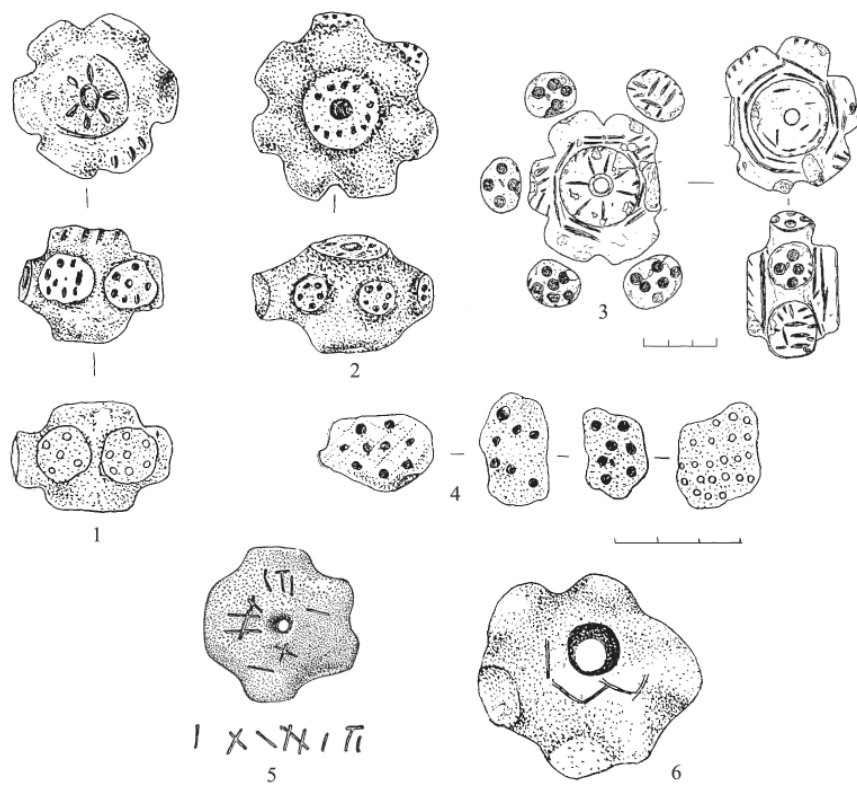

Рис. 8. «Рогаті» пряслиця з рисунками: 1, 3 – с. Черльонка (Польща); 2 – с. Таценки; 4 – с. Святе; 5 – с. Текліно, к. 347, пох.; 6 – с. Віта-Литовська (за С.Березанською)

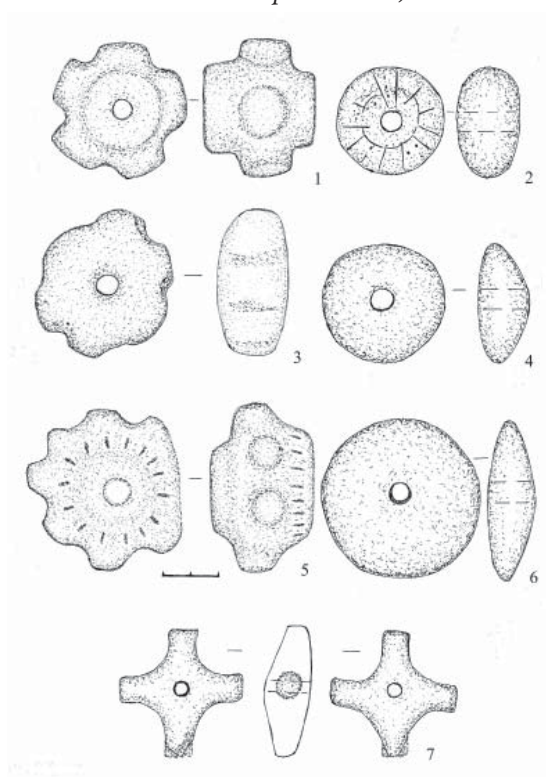

Рис. 9. «Рогаті» пряслиця з Середнього Погориння: 1 – Хорів IV, Острозький р-н; 2 – Хотин; 3 – Городище Березнівський р-н Рівненська обл.; 4 – Прикордонне; 5 – Дорогоща, Ізяславський р-н Хмельницька обл.; 6 – Слобідка, Березнівський р-н; 7 – Млинівський р-н Рівненська обл.

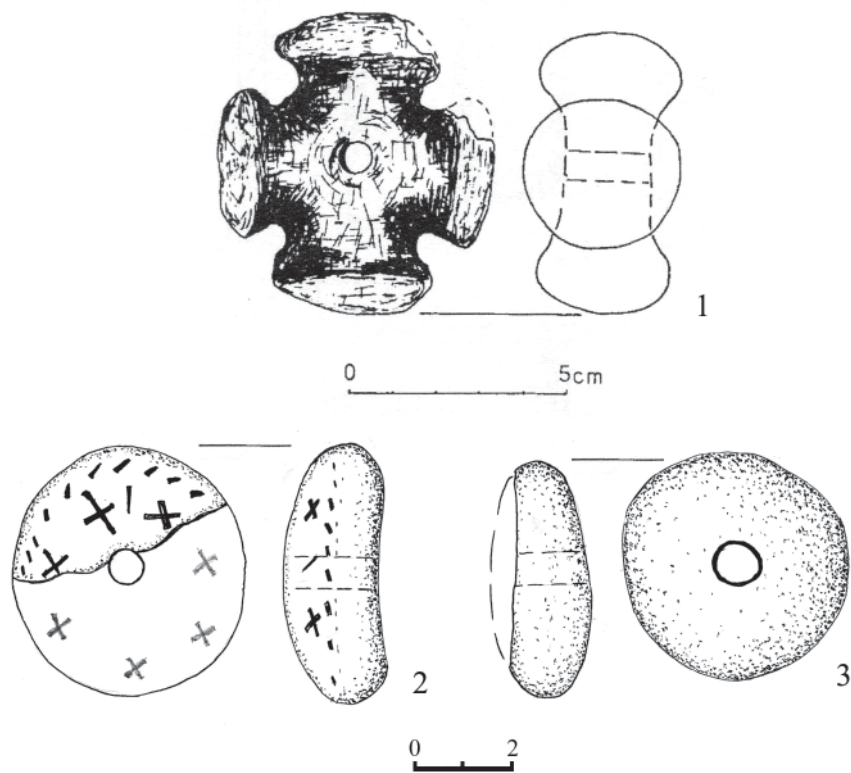

Рис. 10. Прясла ТКК: 1 – Тептюков, п. 7 (Польща); 2, 3 – Оташів (Чорнобильська зона) (за О. Шалагіною)